

**ПРОБЛЕМИ НАУКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА
ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ У ЗАКОНОТВОРЧІЙ ТА
ПРАВАЗАСТОСОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

*(за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції з
кримінального права 8–9 жовтня 2015 р.)*

8–9 жовтня 2015 р. на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України за підтримки Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права» відбулася V Міжнародна науково-практична конференція з кримінального права «Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності».

У роботі конференції взяли участь понад 180 науковців-спеціалістів провідних вітчизняних навчальних та науково-дослідних закладів: Національної академії правових наук України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Дніпропетровського університету імені Олеся Гончара, Національного університету «Одеська юридична академія», Національного університету «Києво-Могилянська академія», Львівського національного університету імені Івана Франка тощо, а також вчені Білорусі, Німеччини, Польщі, Казахстану, Таджикистану. Із цікавими та змістовними доповідями на конференції виступили представники Конституційного Суду України, Генеральної прокуратури України, Вищого спеціалізованого суду України із розгляду цивільних та кримінальних справ, Інституту вивчення залежностей, проблем наркополітики та моніторингу наркоситуації, працівники низки правоохоронних органів України. Серед учасників конференції були присутні 6 академіків і 5 членів-кореспондентів Національної академії правових наук України, 31 доктор і 74 кандидати юридичних наук.

Робота міжнародної науково-практичної конференції була відкрита вступним словом ректора Національного юридичного університету імені

Ярослава Мудрого, президента Національної академії правових наук України, доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії наук України **В. Тація**, який зазначив, що проведення у Харкові міжнародної конференції з актуальних проблем кримінального права стало традиційним у сучасному науковому житті України. Цього року вона проводиться вже впр'яте і присвячена 90-річчю від дня народження академіка Національної академії правових наук України Володимира Володимировича Сташиса, який виховав цілу плеяду видатних вчених. Життя і діяльність академіка В. В. Сташиса, як особистості із глобальним державницьким та патріотичним мисленням, відповідальним ставленням до справи, є гідним і важливим прикладом для науковців, практиків-юристів та студентської молоді.

В. Тацій повідомив, що у межах проголошеної тематики на конференції заплановано розгляд різних проблем, зокрема, здобутків науки кримінального права в удосконаленні законотворчої та правозастосовної діяльності, питань Загальної та Особливої частин кримінального права та міждисциплінарних зв'язків наук кримінального циклу. Самостійним напрямом наукової дискусії визначено обговорення проблематики реформування законодавства про кримінальну відповідальність у сфері боротьби із корупцією.

В. Тацій підкреслив, що умови проведення V Міжнародної конференції відрізняються від умов попередніх років, адже рівень національної та міжнародної безпеки кардинально змінився, наразі спостерігається істотне зростання злочинності у сфері національної та громадської безпеки, організована злочинність досягла масштабів 90-х років минулого століття із характерним їй високим рівнем латентності. Все це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення кримінального законодавства. Проте залишається багато питань, що впливають на його якість і ефективність. Науковців не можуть задовольняти випадки ігнорування законодавцем фундаментальних положень кримінального права як галузі права, зокрема, взаємозв'язку і співвідношен-

ня норм його Загальної і Особливої частин, недотримання правил законодавчої техніки, необґрунтоване розширення термінологічного апарату тощо.

На думку академіка В. Тація наука кримінального права знаходиться на передньому плані здійснення реформування у законотворчій діяльності та інших сферах державного управління. Вона має забезпечувати проведення реформ, стати ближче до суспільства, точно віддзеркалювати законні інтереси громадян, ефективно впливати на законотворчу та правозастосовну діяльність. В процесі наукових досліджень надається багато цінних пропозицій, утім якщо законодавець їх не сприймає, останні так і залишаються в архіві нереалізованих здобутків-новацій. В. Тацій указав, що потрібно виробити ефективний механізм впливу на законодавчу та правозастосовну діяльність, за якого реалізація наукових розробок стала б не лише доцільною, а й необхідною та обов'язковою.

Академік В. Тацій побажав учасникам міжнародної конференції успішної роботи, висловивши сподівання, що завдання, поставлені перед учасниками конференції, будуть вирішені. Йдеться про те, щоб була надана теоретична оцінка подій, які відбуваються в державі, визначено місце науки і права, обговорені проблеми взаємозв'язку науки кримінального права із законотворчою та правозастосовною діяльністю, теоретичні засади криміналізації та пеналізації злочинів, сформульовані рекомендації щодо удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

На пленарному засіданні конференції було заслухано вісім доповідей, у яких визначалися принципи, фундаментальні проблеми обговорюваної на конференції теми.

З науковою доповіддю «Кримінальний кодекс України: сучасний стан та перспективи» виступив Голова Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України **Ю. Баулін**. Доповідач зазначив, що КК України є нормативно-правовим актом, що регулює, перш за все, суспільні відносини між злочинцем і державою шляхом установа-

того, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які кримінально-правові наслідки тягне за собою їх вчинення. Проте, якщо об'єктивно подивитися на зміст норм КК, то, вочевидь, що вони передбачають два види кримінально-правових явищ. Перший вид – це юридичні ознаки суспільно небезпечної поведінки суб'єктів кримінального правопорушення. Другий вид кримінально-правових явищ – це кримінально-правові наслідки вчинення кримінального правопорушення (кримінальна відповідальність), у тому числі кримінальне покарання, судимість, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання тощо. Іншими словами, предметом КК є два види кримінально-правових явищ: підстава кримінальної відповідальності (кримінальне правопорушення) і власне кримінальна відповідальність. Доповідач пояснив, що його звернення до теми перспектив сучасного КК України обумовлено низкою причин. По-перше, це численні висловлювання як з боку науковців, так і з боку політиків, що чинний КК не відповідає реаліям сьогодення і потребує заміни. По-друге, це намагання з боку законодавця вирішувати складні економічні, соціальні, політичні та інші проблеми сучасного життя шляхом установлення або посилення кримінальної відповідальності.

На думку Ю. Бауліна настав час, коли криміналістам потрібно визначатися із відповіддю на запитання: чи відповідає чинний КК України сучасним реаліям, чи потребує він удосконалення або взагалі докорінної переробки, а можливо й підготовки нового КК. Не викликає сумніву, що в умовах, коли в Україні плануються і реалізуються широкомасштабні проекти в європейському напрямі, а також проводиться робота по гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством Європейського Союзу, КК також потребує удосконалення. Проте завдання наближення України до європейських стандартів стояло й раніше, а тому у сучасному КК України з самого початку було закладено пріоритети підвищеної кримінальної відповідальності за посягання на права і свободи людини, безпеку людства, національну безпеку тощо. Отже реформування КК (якщо до цього дійде черга), потребує дуже про-

думаного підходу. Як варіант, на думку Ю. Бауліна, це може бути підготовка наукового модельного проекту нового КК України, у якому б враховувались ті системні зміни, що плануються і вже реалізуються в усій системі вітчизняної кримінальної юстиції, а так само правова культура правозастосувачів та правосвідомість населення України.

Наприкінці доповіді Ю. Баулін підкреслив, що кримінальна юстиція пов'язана із дуже чутливими сферами життя людей, тому будь-які зміни у КК, особливо революційні, здатні здійснювати значний (і не завжди позитивний) вплив на поведінку людей. Виходячи з цього, пропозиції щодо докорінної зміни КК повинні бути не просто закликами, а мати серйозне наукове підґрунтя та пройти серйозну апробацію перед їх запровадженням у практику судів і правоохоронних органів.

Доповідь доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України, завідувача кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **М. Панова** була присвячена принципам кримінального права та їх реалізації у кримінальному правотворенні. Він, зокрема, відзначив, що чинний КК розроблявся на фундаментальних науково-обґрунтованих концептуальних засадах, у основі яких лежали демократичні та гуманістичні принципи, а також інші відправні базові положення кримінального права, що вбирали як вітчизняний, так і зарубіжний досвід кримінального правотворення і судової практики. Цей досвід базувався на положеннях Конституції України, загальновизнаних нормах і принципах міжнародного права, завдяки чому КК 2001 р. становив собою логічно узгоджену і не суперечливу систему правових норм, які оптимально регулювали весь комплекс суспільних відносин, пов'язаних із злочином, покаранням та іншими заходами кримінально-правового характеру. Доповідач звернув увагу, що за висновками зарубіжних і міжнародних експертів Кодекс відтворював національну доктрину і вітчизняні традиції кримінального правотворення та у повній мірі відповідав європейським і міжнародним стандартам, не пос-

тупаючись за своєю якістю кращим зразкам кодифікованих нормативно-правових актів з кримінального права інших держав Європи і світу.

Доповідач також відмітив, що КК України 2001 р. діє тільки чотирнадцять років (при цьому КК 1927 р. діяв 33 роки; КК 1960 р. – 41 рік). Він вважає, що наразі у реальній дійсності відсутні соціально-економічні та політико-правові підстави та умови щодо необхідності розробки і прийняття нового КК або кардинального реформування чинного КК. Проте кодифікаційні процеси в галузі кримінального законодавства відповідно до принципу оптимального співвідношення стабільності і динамічності його розвитку, продовжуються, хоча, на жаль, є надзвичайно інтенсивними. Підрахунки свідчать, що з моменту прийняття і станом на сьогоднішній день, у КК було внесено 643 зміни (більше ніж 45 змін у кожному році). На думку М. Панова, таку стрімкість і обсяг змін кримінального законодавства навряд чи можна виправдати як з точки зору стабільності практики його застосування, так і з точки зору можливості опанування цих змін правосвідомістю громадян, яким ці закони адресовані і які повинні виконувати заборони та приписи, що в них встановлені.

Далі М. Панов надав загальну характеристику базовим принципам кримінального права, на яких базується чинний КК, зокрема, таким, як кримінальна відповідальність лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, що визнане кримінальним законом як злочин; принципу особистої та винної відповідальності; обмеження меж кримінальної відповідальності; диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання, розглянувши відповідність указаним принципам деяких новел кримінального законодавства останнього часу. Доповідач констатував, що низка цих новел не в повній мірі відповідає вказаним принципам, іноді суперечить їм, деякі з новел не мають належного наукового обґрунтування, а окремі не відповідають завданням і функціям кримінального законодавства та основоположним категоріям кримінального права. Внаслідок цього КК, як струнка система правових

норм, втрачає логічну узгодженість, а окремі його положення суперечать іншим, що негативно впливає на якість закону, ускладнює практику його застосування.

У доповіді доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента НАПрН України, завідувача кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **О. Капліної** аналізувалися кримінальні процесуальні проблеми кримінального права. Зокрема, нею було відмічено, що однією з особливостей тлумачення та застосування норм кримінального права є те, що зазначена діяльність відбувається в органічному взаємозв'язку з нормами кримінального процесуального права. Перед усім, взаємозв'язок норм двох галузей права виявляється в тому, що обидві галузі оперують спільними поняттями: «злочин», «склад злочину», «кваліфікація кримінального правопорушення», «кримінальна відповідальність», «затримання» тощо. Взаємозв'язок матеріального і процесуального права виявляється також і при визначенні обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Обставини, що характеризують об'єктивну та суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, посідають основне місце в обсязі предмета доказування, оскільки закон, перш за все, зобов'язує встановити подію кримінального правопорушення та винуватість обвинуваченого. Також дві галузі права мають спільні комплексні інститути: застосування примусових заходів медичного характеру, призначення покарання, угоди у кримінальному провадженні тощо. Деякі із зазначених інститутів настільки тісно поєднують у собі кримінально-правові і процесуальні ознаки, що важко вирішити питання про їх віднесення до тієї чи іншої галузі права.

О. Капліна підкреслила, що взаємозв'язок норм кримінального матеріального та процесуального права особливо гостро відчувається при тлумаченні бланкетних диспозицій закону про кримінальну відповідальність, що містяться у розділі XVIII Особливої частини КК України, оскільки вони на-

бувають конкретного змісту тільки на підставі кримінального процесуального закону.

Велику зацікавленість учасників конференції викликала доповідь професора, доктора філософії Інституту кримінально-правових наук та філософії права Університету Гете м. Франкфурту на Майні (Німеччина) **П.-А. Альбрехта**, темою якої було дослідження юридичного, соціального та суспільного виміру правосуддя у світлі розвитку європейського кримінального права. Доповідач відзначив, що ідея свободи є вихідним пунктом права, особливо кримінального права, що має виступати на захист свободи всіх громадян проти несправедливості. Таким було послання європейської епохи просвітництва, що призвело до створення і розвитку правової держави. Але можливо ідея свободи вже не відповідає вимогам часу? П.-А. Альбрехт вважає, що, навпаки, свободу можна захищати та зберігати, користуючись юридичними засобами. Слід лише взятися за юридичні інструменти та розпочати боротьбу проти несправедливості за допомогою судового порядку. Як засоби захисту свободи діють принципи права. Вони є універсальними критеріями, яких треба дотримуватися в інтересах правосуддя і справедливості. Таким чином, правові принципи формулюють сучасну та вимогливу теоретичну програму, у якій етика, теорія права та соціальна філософія утворюють єдиний контекст.

На думку П.-А. Альбрехта принципи права встановлюються не тільки теоретично. Перш за все вони є продуктом історичних процесів і досвіду. Для юристів і законодавців ці принципи є каркасом, що захищає свободу всіх громадян. Без законності – основного принципу правової держави, не існує законного кримінального права. Воно не існує також без принципу вини, без принципу пропорційності, без доступу громадськості, без принципу справедливого судового розгляду тощо. Водночас це означає, що немає свободи без індивідуальної та інституційної незалежності «третьої влади».

Наприкінці доповіді професор П.-А. Альбрехт зазначив, що принципи права – це не лише спадщина європейської епохи просвітництва, а й продукт

боротьби за права людини. Це сучасні критерії для вимірювання справедливості та правосуддя, що дивляться у майбутнє і ні в якому разі не повертають назад. Лише за допомогою цього інструменту можна встановити справедливість.

Обговорення наукових доповідей продовжилось на секційних засіданнях, які працювали за п'ятьма напрямками. Зокрема, на першій секції розглядалися стан та перспективи наукового забезпечення законотворчої та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю. З доповідями і науковим повідомленнями виступили доктори юридичних наук, професори **В. Гришук, О. Житний, П. Фріс**, доценти **В. Киричко, О. Пашенко, О. Радутний** та інші науковці.

Друга секція була присвячена дослідженню проблем Загальної частини кримінального права та їх розв'язання у законотворчій та правозастосовній діяльності. У її роботі взяли участь доктори юридичних наук, професори **Н. Гуторова, О. Дудоров, А. Ященко**, доценти **Є. Назимко, Ю. Пономаренко** тощо.

На засіданнях третьої секції обговорювалися проблеми Особливої частини кримінального права та їх розв'язання у законотворчій та правозастосовній діяльності. В наукових доповідях і повідомленнях учасників секції докторів юридичних наук **С. Лихової, В. Матвійчука, Є. Стрельцова, В. Харченка**, доцентів **Л. Дорош, Д. Зоренка** тощо були висловлені цікаві та аргументовані пропозиції щодо вдосконалення норм про відповідальність за окремі види злочинів. На «круглому столі» цієї секції розглядалися шляхи реформування законодавства про кримінальну відповідальність у сфері боротьби із корупцією.

Робота четвертої секції була присвячена питанням міждисциплінарних зв'язків наук кримінально-правового циклу і проблемам удосконалення законотворчої та правозастосовної діяльності. На п'ятій секції молоді вчені розглядали вплив науки кримінального права на законотворчу і правозастосовну діяльність.

У перший день роботи конференції відбулися загальні збори Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права», на яких зі звітною доповіддю виступив заступник голови академік **В. Борисов**. Члени асоціації визначили перспективи роботи на 2016 рік та вирішила низку організаційних питань.

Розглянувши й обговоривши проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності, на завершення своєї роботи V Міжнародна науково-практична конференція прийняла рекомендації, у яких вважає за можливе констатувати наступне.

В умовах непростих політичних, економічних, соціальних викликів, які наразі постали перед Україною, особливу актуальність мають проблеми захисту суверенітету держави, основ національної безпеки, забезпечення прав і свобод людини і громадянина тощо. Злочинність набула особливо небезпечного характеру, які зумовлені змінами та новаціями її форм, використанням новітніх способів і засобів вчинення злочинів, що спричиняють тяжкі чи особливо тяжкі суспільно небезпечні наслідки. Спостерігається істотне зростання рівня найбільш небезпечних видів злочинності: тероризму, злочинів на замовлення, викрадення людей; корисливої і насильницької злочинності тощо. Особливу занепокоєність викликає значне поширення злочинів, що вчинюються із використанням зброї, вибухових речовин, боєприпасів, злочинів корупційної спрямованості, а також тих, що скоюють представники влади із використанням службового становища.

Складна криміногенна ситуація, що наразі склалася в Україні, потребує своєчасного і відповідного реагування з боку держави, у тому числі й шляхом удосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність та практики його застосування. Норми кримінального права відіграють провідну роль у боротьбі зі злочинністю і є найпотужнішим інструментом правового реагування на факти порушення найважливіших суспільних відносин. Тому важливим завданням законодавця є забезпечення високої якості кримінально-

го закону, щоб правові норми ним встановлені, базувалися на ґрунтовних наукових засадах, були точними, зрозумілими і доступними для сприйняття.

У зв'язку з цим значну роль мають відігравати наукові дослідження у кримінальному праві, адже воно визначає кримінально-правову політику держави у сфері боротьби зі злочинністю, виступає як правова основа діяльності всіх органів кримінальної юстиції.

Винесені на розгляд конференції проблеми науки кримінального права, пропозиції щодо вдосконалення чинного КК України і практики його застосування відображені у Збірнику матеріалів міжнародної науково-практичної конференції¹ та заслуговують на безумовну увагу з боку відповідних інституцій держави й суспільства на предмет їх використання у нормотворчому процесі, правозастосовній практиці та при оцінці злочинних діянь суспільством.

Вислухавши й опрацювавши пропозиції науковців щодо проблем науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій і правозастосовній діяльності, конференція пропонує наступне.

1. Щодо перспектив наукового забезпечення законотворчої та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю

1.1. Розробити ефективний механізм впливу науки кримінального права на законодавчу та правозастосовну діяльність, в якому реалізація наукових розробок стала б не лише доцільною, а й необхідною, обов'язковою. Це зумовлюється, зокрема, тим, що лише врахування останніх здобутків науки кримінального права, активна співпраця науковців, законодавця та правозастосувачів, відповідальне впровадження європейських та міжнародних правових інститутів у національне законодавство, якісне удосконалення і застосування кримінального законодавства у боротьбі зі злочинністю дозволить забезпечити високий рівень безпеки та правопорядку в Україні.

---

¹ Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2015 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов.ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2015. – 528 с.

1.2. З метою належного виконання органами державної влади та кримінальної юстиції роботи з підготовки проектів нормативно-правових актів для внесення змін до Кримінального кодексу та правозастосування, конференція вважає за необхідне залучати до цієї діяльності фахівців у галузі кримінального права з урахуванням вимог та пропозицій, які були висвітлені під час конференції та опубліковані у Збірнику тез наукових доповідей та повідомлень.

Законотворча діяльність має бути впорядкована в напрямі забезпечення стабільності кримінального законодавства, здійснюватись у відповідності до норм Конституції України, міжнародно-правових актів, які ратифіковані Верховною Радою України, традицій та системи національного кримінального права. Із цього приводу конференція звертається до органів державної влади, кримінальної юстиції, а також до Президії Національної академії правових наук України та керівництва Громадської організації «Всеукраїнська Асоціація кримінального права» щодо здійснення впливу на упорядкування законотворчої діяльності.

1.3. Визнати такими, що мають пріоритетний характер наукові дослідження у сфері розробки теоретичних засад вчення про джерела кримінального права, кримінальний закон, злочин і кримінальний проступок, інститут покарання, теоретичні основи кримінально-правової політики тощо.

1.4. Пропозиції щодо удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність та практики його застосування, розроблені за результатами наукових досліджень, мають бути обґрунтованими, спиратися на істотну емпіричну базу, виходити із загальнотеоретичних принципів кримінального права та його демократичних і гуманістичних засад.

1.5. Вищим юридичним навчальним закладам, науковим і дослідницьким юридичним установам різних відомств при плануванні довгострокових та короткострокових програм досліджень з кримінального права слід координувати таку діяльність, не допускати дублювання тематики досліджень, уникати тем, що не мають істотного теоретичного та практичного значення.

У зв'язку із цим конференція звертається до Президії Національної академії правових наук України з проханням посилити вплив на координацію організації та планування наукових досліджень з кримінального права в Україні.

2. У сфері проблем Загальної частини кримінального права та їх розв'язання у законотворчій та право застосовній практиці

2.1. Конференція наголошує, що головним елементом кримінального правотворення має стати врахування принципів кримінального права, які об'єктивно відображають головні, найбільш суттєві риси і закономірні властивості останнього. Принципи є основою кримінального права, визначають його сутність, зміст і внутрішню побудову. У зв'язку з цим, принципи кримінального права мають надзвичайно важливе установче та відправне значення. Вони в значній мірі впливають на сутність і зміст кримінального правотворення, практику застосування кримінального законодавства, а тому виступають необхідними і визначальними складовими кримінальної політики. Кримінальне правотворення має базуватися на вказаних принципах, в повній мірі відповідати їм, знаходитися з ними у відношеннях логічної узгодженості і координації. Лише за такого підходу можна стверджувати про наявність достатнього і необхідного наукового обґрунтування законотворчої діяльності у сфері кримінального права.

2.2. До основних і найбільш важливих галузевих (спеціальних) принципів кримінального права, що відображають його завдання і функції, слід відносити: а) відповідальність лише за вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що визначено в кримінальному законі як злочин; б) особистий і винний характер відповідальності; в) обмеження меж кримінальної відповідальності; г) диференціацію кримінальної відповідальності та індивідуалізацію покарання; д) системність та логічну узгодженість норм галузі права.

2.2.1. *Кримінальна відповідальність лише за вчинення суспільно небезпечного злочинного діяння, що визнано кримінальним законом як злочин.* Із цього принципу випливає низка надзвичайно важливих фундаментальних по-

ложень. По-перше, кримінальна відповідальність – це юридичний обов’язок особи, яка вчинила злочин, підлягати дії кримінального закону і державному примусу у формі покарання чи інших заходів кримінально-правового характеру. Це означає, що кримінальна відповідальність базується на кримінальному законі, зміст якого становить норма кримінального права. Це також означає, що і покарання (ст.ст. 50–64 КК), і інші заходи кримінально-правового характеру (ст.ст. 92–96¹¹ КК), можуть бути застосовані до особи лише за наявності підстави кримінальної відповідальності, визначеної ч. 1 ст. 2 КК: вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. У зв’язку з цим, не можна погодитися із твердженням, що інші заходи кримінально-правового характеру хоча і регламентуються КК, проте перебувають за межами інституту кримінальної відповідальності і можуть застосовуватись також у випадках відсутності підстави кримінальної відповідальності. Отже деякі законодавчі рішення, якими дозволяється застосовувати інші заходи кримінально-правового характеру (наприклад, спеціальну конфіскацію – ч. 3 ст. 96 КК) за відсутності підстави кримінальної відповідальності, видаються необґрунтованими. По-друге, головним елементом кримінально-правового регулювання є злочин, поняття якого наводиться в ст. 11 КК. Відсутність хоча б однієї із вказаних в законі ознак виключає наявність злочину. Тому не може не викликати заперечень законопроект, автори якого пропонують виключити із поняття злочину таку його ознаку як *суспільна небезпечність діяння*. Ця ознака відображає сутнісну властивість злочину, розкриває соціальний зміст і суспільну значущість останнього, вказує на притаманні йому природні негативні властивості, кладеться у основу криміналізації і пеналізації діянь, складає підґрунтя підстави класифікації злочинів на категорії залежно від ступеня їх тяжкості тощо. Отже, вказані пропозиції не мають належних наукових підстав, суперечать логічно-обґрунтованому підходу до визначення поняття злочину, через що не можуть бути прийнятними.

2.2.2. *Принцип особистої і винної відповідальності* має конституційне підґрунтя. За злочини несе кримінальну відповідальність і підлягає державному примусу у формі покарання чи інших заходів кримінально-правового характеру лише та особа, яка його вчинила. У ст. 62 Конституції України визначено: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком». Указані конституційні положення знайшли закріплення у ч. 1–3 ст. 2, ч. 1 ст. 11, ст. 18, ст. 23 КК тощо. Із наведених нормативно-правових положень випливає, що кримінальній відповідальності (покаранню чи іншим заходам кримінально-правового характеру) підлягає лише особа фізична, осудна, яка досягла віку кримінальної відповідальності і є винною у вчиненні суспільно небезпечного діяння, визнаного КК як злочин. Очевидним є той факт, що із цим принциповим і базовим правоположенням знаходиться у суперечності законодавча новела, встановлена нещодавно в КК – заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (Розділ XIV¹, ст.ст. 96¹–96¹¹ КК). Норми цієї новели не відповідають принципам особистої і винної відповідальності у кримінальному праві, а тому, напевно, є доцільними, оскільки чинне законодавство (фінансове, адміністративне, господарське, цивільне) наразі містить достатньо правових заходів примусу щодо юридичних осіб у випадках порушення ними законодавства, отже кримінально-правове регулювання для цього не потрібно.

2.2.3. *Принцип «обмеження меж кримінальної відповідальності* (економія кримінально-правової репресії) відбивається у законотворчій діяльності, перш за все у тому, що законодавець із всієї маси суспільно небезпечних діянь визнає злочинними і караними лише ті, які достатньо поширені, мають високий рівень суспільної небезпечності і заподіюють чи можуть заподіяти істотну шкоду охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам. Поряд із встановленням покарання за діяння, що визнаються злочинами, КК одночасно передбачає й низку інститутів, що дозволяють за наявності вста-

новлених у законі підстав і умов, обмежити кримінальну відповідальність і навіть звільнити від неї та від покарання: (ст.ст. 44–49, 68, 69, 69¹, 7–87 КК), розширення видів покарань що не пов'язані з позбавленням волі; виключення такого покарання як смертна кара тощо. При цьому, законодавець має керуватися розробленими наукою і практикою кримінального права відправними засадами криміналізації, зокрема, принципами, критеріями та підставами. Особливе значення серед принципів криміналізації посідає принцип її соціально-правової адекватності. Він, зокрема, означає, що кримінально-правові заборони і принципи не повинні бути надмірно широкими та зайвими. Одночасно вони повинні в повному обсязі охоплювати ті соціально-правові явища, які вони призначені регулювати, тобто мають бути оптимальними, а саме: необхідними і достатніми. На цій підставі викликають заперечення нещодавні зміни пунктів 3 та 4 примітки до статті 364 КК, згідно з якими поняття «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» в ст.ст. 364–367 КК як наслідки службових злочинів, визначаються лише кількісними ознаками (відповідно, більше 100 і понад 250 неоподаткованих мінімумів доходів громадян), що зводить указані наслідки лише до майнової шкоди. Проте загальновизнано, що внаслідок службових злочинів може завдаватися не лише майнова шкода, а й інші суспільно небезпечні наслідки, що підтверджується багаторічною практикою застосування статей 364–367 КК. Отже, вказана новела безпідставно обмежує кримінальну відповідальність, що фактично свідчить про декриміналізацію значного масиву суспільно небезпечних діянь службових осіб, які повинні розглядатися як кримінально карані і тягти кримінальну відповідальність.

2.2.4. *Принцип диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання.* Зазначений принцип покладено в основу побудови всієї системи кримінально-правових норм, поділу їх на Загальну та Особливу частину, виокремлення простих і кваліфікованих складів злочину, формулювання санкцій, класифікації злочинів залежно від їх тяжкості. В основі цієї класифікаційної діяльності лежить формально-логічне правило поділу поняття

за обсягом. При здійсненні цієї логічної операції дуже важливе значення має правильне обрання підстави поділу поняття на види. Згідно з правилами логічного поділу, останній має здійснюватися за однією підставою. Саме так було запроваджено класифікацію злочинів залежно від ступеня їх тяжкості в КК України в редакції 2001 р. В основу визначення тяжкості злочинів був покладений єдиний критерій – покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Проте Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. до цього критерію класифікації безпідставно був доданий ще один – покарання у виді штрафу. Парадокс цього рішення полягає в тому, що у якості підстави поділу поняття злочину на види були обрані два протилежні види покарання: найбільш суворе – позбавлення волі і найбільш м'яке – штраф. Алогічність цього рішення є очевидною, тим більше, що штраф фактично був прирівняний до довічного позбавлення волі.

2.2.5. Висловлені критичні зауваження щодо останніх новел у кримінальному законодавстві свідчать про те, що окремі з них мають безсистемний характер, не ґрунтуються на єдиному методологічному підході, суперечать основним принципам кримінального права. Конференція вважає, що збалансований підхід у справі удосконалення кримінального законодавства може бути результативним лише на підставі врахування і втілення основоположних принципів кримінального права, що акумулюють досвід вітчизняного законотворення, практику застосування кримінального права, передовий досвід найбільш розвинених країн світу.

2.3. При здійсненні законотворчої, наукової та правозастосовної діяльності слід виважено ставитися до юридичного тексту правових дефініцій, не допускати двозначності термінології, а також логічних помилок при з'ясуванні змісту правових категорій. Крім того, необхідно виключити випадки вирішення окремих проблем щодо тлумачення спеціальних понять шляхом

внесення їх в текст Загальної частини КК. Загальна частина КК має містити лише необхідні для правозастосування визначення. Внесення не властивих для Загальної частини КК норм може призвести до неприпустимого розширення як самої Загальної частини КК, так і КК у цілому.

3. У сфері проблем Особливої частини кримінального права та їх розв'язання у законотворчій та правозастосовній практиці

3.1. Визнати за пріоритетні наукові дослідження питань кримінальної відповідальності за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, злочини, які мають транснаціональний або організований характер, посягають на сферу екологічної чи економічної безпеки, у сфері захисту прав дітей, інформаційної безпеки, обігу наркотичних засобів тощо. Разом з тим, конференція вважає за необхідне продовжувати дослідження злочинів, які посягають на життя та здоров'я, честь і гідність особи, власність, основи національної безпеки, громадської безпеки, охорони таємниць тощо.

3.2. З метою усунення суперечностей, що виникли під час внесення змін до антикорупційного законодавства, потрібно привести у відповідність положення частин першої та другої ст. 75 КК, оскільки згідно із чинною редакцією ч. 1 суд не вправі приймати рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі засудження за корупційний злочин, а водночас ч. 2 указаної статті, що визначає умови звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі затвердження угоди про примирення або про визнання вини, такої заборони не містить. Також існує потреба у внесенні відповідних змін у примітку до ст. 369² КК, а саме, щодо посилання на ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», де визначається перелік осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Відсутність посилання на вказану норму Закону не дає можливості для тлумачення поняття особи, уповноваженої на виконання функції держави, при кваліфікації дій правопорушника, який має (мав) намір вплинути на прийняття рішення такою особою. За-

значена прогалина у законодавстві фактично виключає об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 369² КК.

3.3. Конференція констатує, що КК України становить собою логічно узгоджену та несуперечливу систему правових норм, що складаються із Загальної та Особливої частин КК. Причому норми першої мають більш узагальнений характер і поширюють свою дію на норми Особливої частини КК. Тому зміни, що вносяться до норм Особливої частини КК, не можуть суперечити приписам норм Загальної частини. Виходячи із цього не можна виправдати розбіжності в системі норм, що виникли внаслідок внесення до КК змін у відповідності до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку» від 16 липня 2015 р. Указаними змінами в санкції ч. 4 ст. 221¹ КК передбачений такий вид покарання як «обмеження права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю...», у той час як у ст. 55 КК передбачається покарання «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю». Окрім того, у санкціях ч. 4 ст. 221¹, ст. 220², ч. 1 ст. 365² КК додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю встановлено на строк до десяти років, хоча ст. 55 КК передбачає, що при призначенні цього покарання як додаткового його розмір може становити від одного до трьох років.

3.4. Термін «узурпація влади» означає не відповідність тих чи інших дій Конституції України та конституційним гарантіям народовладдя. Кримінальний закон не передбачає всіх можливих запобіжників протиправній за змістом діяльності можновладців, якій притаманні ознаки узурпації влади, а відтак, він має містити відповідальність за конкретні дії, спрямовані на незаконне порушення балансу між гілками державної влади, зокрема, її узурпацію. Отже є потреба доповнення КК новою статтею 109¹ «Узурпація державної влади». Криміналізація цього діяння матиме запобіжне значення за умов

прийняття законодавства про імпічмент Президента, а також зняття недоторканності депутатського та суддівського корпусів, адже тільки наявність повноцінних легітимних правових регуляторів і засобів щодо гарантування законного впливу на представників усіх гілок державної влади, може забезпечити запобігання діям, спрямованим на узурпацію влади.

3.5. Зважаючи на те, що в сучасній кримінально-правовій науці дослідженню проблем забезпечення національної безпеки держави приділяється недостатньо уваги, потрібно активізувати дослідження у цьому напрямі. Це забезпечить адекватне відображення сьогоденних суспільно-правових реалій, наблизь науку до потреб практики, сприятиме, правильному застосуванню норм КК щодо відповідальності за злочини проти національної безпеки України.

3.6. Порівняльний аналіз норм міжнародного права й вітчизняного кримінального законодавства свідчить, що процес адаптації останнього до наслідків глобалізації має бути продовжено. Нажаль, український законодавець поки що не забезпечив повноти кримінально-правового захисту інтересів людини у сфері використання біомедичних технологій, які вже відомі в світі та є потенційно небезпечними (недозволені генетичні маніпуляції, клонування людини тощо), а також протидію поширенню транснаціональних злочинів, спрямованих проти культурної спадщини країн (щодо криміналізації викрадення культурної власності, заборони ввезення і вивезення рухомих культурних цінностей, викрадених в іншій державі тощо).

3.7. Оскільки диспозиція ст. 110 КК визнає злочином умисні дії, вчинені з метою зміни території чи державного кордону, що існують у нерозривній єдності, доцільним вбачається змінити словосполучення «меж території або державного кордону України» на словосполучення «території України» (у відповідному відмінку). Це дозволить узгодити зазначену диспозицію КК із положеннями Конституції України, а також вимогами семантики української мови. Також потребує уточнення диспозиція ч. 1 ст. 110² КК. Окрім змін, що

пропонуються вище до диспозиції ст. 110 КК, із цієї норми підлягають виключенню слова «встановленого Конституцією України». Це пов'язано і з тим, що наразі Конституція України не визначає порядок фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території.

4. Щодо міждисциплінарних зв'язків наук кримінального циклу і проблем удосконалення законотворчої та правозастосовної діяльності

4.1. В останній час визначення ролі і значення сучасної науки кримінального права в системі міждисциплінарних наукових зв'язків виявляється для національного наукового простору особливо актуальним, адже відбувається глобальна інтеграція не лише економічного, політичного і культурного простору сучасного світу, а й безперервний процес вироблення та апробування єдиних концептуальних підходів у боротьбі зі злочинністю.

4.2. Конференція констатує, що кримінальне право як галузь матеріального права є фундаментальною наукою щодо інших наук кримінально-правового циклу, які, по суті, є формою його існування і мають використовувати розроблені наукою кримінального права базові поняття як логіко-юридичний інструментарій для вирішення завдань, що стоять перед будь-якою із цих наук. Саме тому в системі взаємовідносин кримінального права із цими науками домінуючими є координаційні зв'язки, що передбачають узгодженість та логічну несуперечливість їх понятійно-категоріального апарату базовим положенням науки кримінального права. Водночас це не виключає розробку міждисциплінарних проблем і прикладними науками з урахуванням особливостей їх об'єкта і завдань будь-якої із цих наук. Проте тут уже мають місце відносини субординації, відповідно до яких прикладні науки цього блоку при розробці міждисциплінарних категорій і понять мають виходити з основних і принципових положень науки кримінального права. Ураховуючи зазначене, конференція відзначає, що розробка юридичної енциклопедії та юридичних словників термінів наук кримінально-правового циклу є невід-

кладною проблемою сьогодення. Ключове місце в цьому виданні має посідати, безумовно, словник термінів із кримінального права.

4.3. Конференція вважає, що в сучасних умовах активізації процесів, спрямованих на інтеграцію України в міжнародний правовий простір, спостерігається достатньо відчутна диспропорційність у розвитку наук кримінального циклу. Зокрема, у теперішній час відбувається активний розвиток таких інститутів кримінального права, як заходи кримінально-правового характеру з їх доповненням відповідальністю юридичних осіб; звільнення від кримінальної відповідальності та покарання; виконання тих чи інших видів покарань тощо. Останні новели КК вимагають забезпечення правового регулювання цих питань відповідними прикладними науками згідно з їх предметами досліджень, насамперед кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права, з тим, щоб у кримінальному законі не дублювалися положення, які мають суто процесуальний характер. Разом із цим реформування кримінального процесуального законодавства свідчить про наявність зворотного впливу на міждисциплінарні зв'язки з суміжними галузями права через впровадження в законодавство кримінальних проступків, злочинів приватного обвинувачення тощо. За таких умов перспективним є проведення фундаментальних наукових досліджень, спрямованих на пошук оптимальних моделей поєднання інтеграційних та диференційних процесів, визначення не лише можливих, а й насамперед допустимих меж впливу на науку кримінального права інших наук кримінального циклу з урахуванням прогресивного національного й міжнародного досвіду.

М. І. Панов, докт. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України, завідувач кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

І. О. Зінченко, канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого